

УДК 37.013:17.023.31

ПЕДАГОГІКА РОЗУМІННЯ В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦВА

О. М. Олексюк

Стаття присвячена розкриттю сутності педагогіки розуміння в духовному розвитку особистості засобами мистецтва. Висвітлено позиції представників різних галузей наук щодо розуміння духовної складової людської діяльності. Запропоновано механізми розуміння мистецького твору в освітньому процесі вищої школи.

Ключові слова: педагогіка розуміння, духовний розвиток, особистість, засоби мистецтва, інтерпретація.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються загостренням кризових явищ у сфері освіти. Помітно проявляються тенденції падіння культури в молодіжному середовищі. Цей складний багатогранний процес визначає необхідність піднесення на якісно новий рівень духовно-ціннісного аспекту педагогіки розуміння, в якому переживається і осмислюється унікальність буття особистості в світі. Гострота актуалізації проблеми полягає в тому, щоб у складному, суперечливому річизі соціокультурних перетворень розкрити смисловий контент педагогіки розуміння в духовному розвитку особистості.

Розвиток духовного потенціалу особистості засобами музичного мистецтва – складний багатогранний процес, що включає пошук пропедевтичних основ з галузей філософії та психології, аналіз логічних аспектів, критичного дискурсу, тощо. Цей процес проектується на категорію «розуміння» в єдності гносеологічного, рефлексивного та емпатійного аспектів. У нашому ракурсі розгляду проблеми доцільно виходити з того, що розуміння є духовною складовою будь якої людської діяльності, буття людини в світі, в якій переживається і осмислюється її унікальність. Так розглядає категорію «розуміння» у своїх працях один з яскравих представників Київської школи філософів Євген Бистріцький.

Аналіз останніх досліджень. Беручи за основу таке визначення категорії «розуміння», ми акцентуємо її фундаментальне значення як важливого елемента смислового контенту педагогічного знання.

Сучасні філософи зазначають, що аналіз проблеми розуміння в гуманітарній сфері передбачає урахування внутрішньої поліфонічної взаємодії різних традицій, тому ця проблема виводить дослідників на міждисциплінарний рівень.

Н. Автономова [1, с. 100] слушно зазначає, що «...розуміння ніколи не відбувається само по собі, автоматично, на основі підсумовування наявного матеріалу, але завжди вимагає гри фантазії, інтуїції, уяви... І це дуже важливо: не розуміння – частина інтуїції, а навпаки, інтуїція – частина, точніше, інструмент розуміння».

У сучасній педагогічній науці проблема розуміння розглядається як і традиційному аспектів аналізу педагогічних текстів, так і в контексті інтерпретації їх змісту. І, якщо в традиційному аспекті розуміння означає розкриття змісту інформації, то в процесі інтерпретації педагогічного тексту важливо не тільки розкрити авторські смисли, а й наповнити написане смислами новими.

Тим часом, аналіз ситуації, яка склалась у різних сферах суспільного життя, зокрема, у сфері освіти, свідчить про зростання негативних явищ, пов'язаних з низькою загальною культурою в молодіжному середовищі та втратою базових духовних цінностей в соціумі. Однією з головних причин відсутності цінностей у студентської молоді є недостатня реалізація духовного потенціалу освітнього процесу. Зокрема, проблема полягає у відсутності належної уваги до розуміння як основи ціннісних орієнтирів, потреб, мотивів, інтересів, ідеалів, ціннісних переконань.

Мета статті полягає в розкритті сутності педагогіки розуміння в духовному розвитку особистості засобами мистецтва.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці поширена думка про те, що розуміння тексту (особливо художнього) може бути різним за глибиною. Розуміння і творчість стають синонімами. Творчий характер розуміння закладається вже автором твору тому, що, за М.Бахтінім, творець тексту передбачає наявність не лише адресата, а й вищого наддресата, найвище, справедливе розуміння (Бог, абсолютна істина, суд людської совісті; народний суд історії) [6, с. 22].

У колективній монографії «Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті» автори стверджують, що саме духовний потенціал є джерелом творчої самореалізації майбутнього музиканта-виконавця в інтерпретаційному процесі, який стає не просто діяльністю музичного мислення, спрямованого на розкриття виражальних можливостей твору, а певною творчою процесуальністю, в якій діють фактори «вільного

конструювання», спалахів творчої інтуїції, стану творчого осяяння, що немовби вивільнюють «поле» для творчої імпровізації заради виявлення смислу музичного твору. Тому настанова на забезпечення майбутніх фахівців педагогічно і художньо доцільними знаннями щодо музичних творів, педагогічно керованого формування узагальнених прийомів музично-виконавської діяльності, побудованих на основі логіки інтерпретаційного процесу, виявляється недостатньою і трансформується, не втрачаючи методичної цінності, у напрямку цілісного світорозуміння, розвитку здатності до творчої самореалізації через *розуміння-співпереживання* світу і себе в світі [6, с. 23].

О. Романовський з цього приводу зазначає, що всяке розуміння завжди прагне до цілісності: можна запам'ятати, засвоїти частину матеріалу, частину інформації, але розуміння можливе тільки всієї теорії в цілісності [8, с. 75]. Автор аналізує герменевтичні функції освіти у затвердженні гуманістичних цінностей, ставлення до кожного студента як до особистості. Викладач будь якої дисципліни навчає студентів розумінню, прилучає їх до існуючих значенневих структур суспільства, розвиває здібність розуміти будь яку інформацію, яка репрезентується ним. Сучасні тенденції індивідуалізації вищої освіти, на думку автора, сприяють прояву у студентів «свого» бачення світу, сприяють розумовій роботі студента над проникнення у сутність навчального матеріалу [8, с. 75]. Отже, О. Романовський наголошує на тому, що розуміння як осягнення смислу, необхідно розділяти на два моменти: розуміння як процес і розуміння як результат [8, с. 74].

Мистецтво як особлива сфера людського буття поєднує пізнання й спілкування, інтелект, почуття і моральні уявлення людей. Залучення людини до мистецтва є необхідною умовою формування рефлексивних компонентів її свідомості, що проявляється в умінні абстрагуватися від реальності, оскільки у процесі сприйняття, переживання і розуміння художніх творів відбувається піднесення духу і відчуження від прози життя. Розуміння, на думку А. Брудного [3, с. 225], є плюральним, існує у безлічі варіантів, кожен з яких відображує ту чи іншу грань об'єктивної дійсності, поєднує індивідуальне існування із суспільно значущими фактами.

У контексті нелінійної онтології заслуговують на увагу положення М. Бахтіна [2, с. 98] про буття світу мистецтва. У змістовному ракурсі художній твір є зупинкою людського буття, яке набуває при цьому якості надбуття і мовби забуває про своє начало і природу. Розгляд буття людини естетичної, її ставлення до іншої людини та світу,

неподібність її з людиною етичною і теоретичною дає змогу М. Бахтіну окреслити межі естетичної діяльності та мистецтва, в якому воно втілюється в найбільш чистому і повному вигляді.

Розвиваючи цю думку, провідні сучасні музикознавці (А. Земцовський, Є. Назайкінський, В. Медушевський, та ін.) закладають основи розвитку музично-онтологічної теорії. Так, аналізуючи таємничо-піднесену красу музики, В. Медушевський [4, с. 324-325] стверджує, що вона онтологічно підкоряє свою організацію живим голосом буття. Автор підкреслює, що досягнути онтологічну сутність музики можна, проникнувши в смислову основу інтонаційних енергій музики. При цьому він розкриває негативні тенденції, які порушують чистоту духовних сил людини, що впливає на стан культури і музики.

Особливого значення онтологічна орієнтація набуває в музичній освіті, в якій прагматичний підхід до засвоєння культури не можна вважати прийнятним. У зв'язку з цим, особливої значущості в системі вищої мистецької освіти набуває герменевтичний підхід як методологічна основа інтерпретації, але не тільки у своєму вузькому значенні – як інтерпретація музичного твору, а набагато ширше – як засіб пізнання й розуміння особистістю світу (навколишнього і внутрішнього) через музичний твір [6]. Саме з герменевтичних позицій інтерпретування музичного твору – це не тільки певний інтелектуальний процес, а й напружена духовно-пізнавальна діяльність особистості, яка спирається на загальнолюдські цінності і дає можливість майбутньому вчителю музики актуалізувати свій духовний світ, світоглядні настанови й особистісні переконання, своє світорозуміння, що є стимулом для реалізації творчого підходу до своєї професійної діяльності. Тому настанова на забезпечення майбутніх фахівців мистецького профілю педагогічно і художньо доцільними знаннями щодо музичних творів виявляється недостатньою і трансформується, не втрачаючи своєї методичної цінності, у напрямі формування цілісного професійного світорозуміння майбутнього вчителя музики через розуміння-співпереживання світу і себе в ньому.

Вища мистецька освіта як структуроутворювальний чинник сучасної культурної політики наділена потенційними можливостями для підготовки фахівців мистецького профілю на високому рівні, якщо процес професійної підготовки та його навчально-методичне забезпечення органічно увійдуть в загальний контекст завдань модернізації освіти та підвищення ролі культури як найважливішого

фактора стабільного розвитку суспільства. Онтологічний момент «змонтованості» музичної освіти в соціальну реальність сприяє становленню особистості як суб'єкта культури, інтеграції освіти в культуру, і, навпаки, розвитку культурної ідентифікації в процесі навчання і виховання, використанню інноваційних технологій, що створюють умови для ефективної підготовки педагогічних кадрів у системі вищої мистецької освіти.

Діяльність викладача вищого мистецького навчального закладу зумовлена необхідністю оволодіти вмінням інтерпретувати художній текст. Так, Т. Рейзенкінд [7] зазначає, що художній текст виконує дидактичні функції, забезпечуючи дискурс як спосіб організації розгорнутого комунікативного спілкування. Він сприяє розумінню змісту інтеграції в єдину цілісність різноманітних культур на основі принципу варіювання й комбінування просторових і часових співвідношень. Цей фактор впливає на оволодіння образними методами навчання. Водночас студенти мають уявлення про поняття «художній текст» з точки зору контекстного підходу (інтеграція знань із мистецтвознавства, філософії, психології, педагогіки). Автор концепції стверджує, що контекст дає змогу забезпечувати неперервну смислову організацію. А це важливо для створення педагогічної ситуації розуміння художнього тексту. Із *утворенням ситуації розуміння* завдяки тексту й контексту майбутній вчитель музики може глибше пізнати зміст онтології мистецтва. Йдеться про розуміння контексту двох полюсів: даного (факт існування реалії мистецтва) і створеного (факт мислення); останнє сприяє організації діалогу в ході самопізнання й навчального процесу в школі.

Одним із головних завдань викладача є необхідність розвитку в студента здатності слухати, відчувати автора художнього твору, формувати нові смисли-образи не тільки щодо художніх творів, а й власного життя (забезпечується принцип «життєтворчості» навчання). Разом з цим виникає розуміння уявляти його як спосіб діяльності, що орієнтує не на наслідування сформованих готових смислів, а на створення нових у процесі тлумачення емоційно-образного змісту текстів культури, власних суджень щодо продуктів творчої діяльності. Розуміння передбачає формування нових смислів особистості, у нашому випадку в ході інтерпретації текстів культури на основі їхньої взаємодії, коли інтерпретацію розглядають як рефлексію над розумінням. При цьому слід розглядати *рефлексію* як друге після відчуттів джерело досвіду, механізм, скерований не тільки на

самопізнання, а й на гармонізацію особистісних сфер суб'єктів педагогічного процесу, що ґрунтується на єдності внутрішнього світу й сенсу буття (береться до уваги формування особистості на основі онтологічної конструкції бачення світу). Зазначимо, що розуміння є невід'ємним конструктором рефлексії в момент її об'єктивації, тобто ідентифікації себе з іншими думками, образами [5, с. 5].

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що саме в особистісних сферах суб'єктів освітнього процесу у вищій школі відбувається дія механізму розуміння мистецького твору. Досягнення високої продуктивності різних видів занять у вищих мистецьких навчальних закладах проходить головним чином завдяки механізму розуміння мистецького твору. Однак викладач може наповнювати власним розумінням художні тексти та осмислювати їх прояв у освітньому процесі. Відтак йдеться про способи проникнення у феноменологічні глибини свідомості, занурення в «життєві світи» і ментальні структури буття суб'єктів.

Література

1. Автономова Н. С. Метафорика и понимание / Н. С. Автономова / Загадка человеческого понимания / сост. В.П.Филатов; под общ. ред. А. А. Яковлева. – М.: Политиздат, 1991. – С. 95-113.
2. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники: Ежегодник, 1984-1985. – М.: Наука, 1986. – С. 80-160.
3. Брудный А. А. Психологическая герменевтика. – М.: Лабиринт, 2005. – 336 с.
4. Медушевский А. В. Таинственные энергии музыки // Музыкальная академия. – 1992. – №3. – С. 324-325.
5. Олексюк О. М. Феномен розуміння як механізм гармонізації особистісних сфер суб'єктів музично-педагогічного процесу у вищій школі / Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2014. – № 4. – С. 3-6.
6. Олексюк О. М., Ткач М. М., Лісун Д. В. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті: колект. монограф. / О. М. Олексюк, М. М. Ткач, Д. В. Лісун. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 164 с.
7. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. – 240 с.
8. Романовський О. Г. Педагогіка розуміння як перспективний напрям розвитку вищої освіти : навч. посіб. / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, Ж. Б. Богдан. - Х. : НТУ «ХІТ», 2014. - 260 с.

**ПЕДАГОГІКА ПОНІМАННЯ В ДУХОВНОМУ РАЗВИТТІ
ЛИЧНОСТІ СРЕДСТВАМИ ИСКУССТВА****О. Н. Олексюк**

Статья посвящена раскрытию сущности педагогики понимания в духовном развитии личности средствами искусства. Освещены позиции представителей различных отраслей наук в понимании духовной составляющей человеческой деятельности. Предложены механизмы понимания художественного произведения в образовательном процессе высшей школы.

Ключевые слова: педагогика понимания, духовное развитие, личность, средства искусства, интерпретация.

**PEDAGOGY OF UNDERSTANDING IN SPIRITUAL
DEVELOPMENT OF A PERSONALITY BY MEANS OF ART****O. M. Oleksiuk**

The article is devoted to disclosure of the essence of pedagogy of understanding in spiritual development of a personality through art. The views of the representatives of different branches of science on understanding as a spiritual component of human activity are characterised. The mechanisms of understanding the works of art in the educational process of higher school are offered.

Key words: Pedagogy of understanding, spiritual development, personality, means of art, interpretation.

Олексюк Ольга Николаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна).
E-mail: o.oleksiuk@kubg.edu.ua

Oleksiuk Olha Mykolaivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Ed.D.), Professor, Department of Theory and Methodology of Music Art of the Institute of Arts of Borys Hrinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine).
E-mail: o.oleksiuk@kubg.edu.ua